

Willem Jan Otten. *De letterpiloot*. Essays, verhalen, kronieken. Van Oorschot

Het sleutelwoord in *De letterpiloot*, een stevige bundel met `essays, verhalen, kronieken' van Willem Jan Otten, luidt: ervaring. Telkens duikt het woord in Ottens proza op. Ervaring - dat is wat goede literatuur volgens hem een lezer (of in geval van toneel en film: een toeschouwer) bezorgt. Ervaringen zijn het ook waar het Otten in zijn eigen schrijven en dichten om te doen is. Maar daar beginnen de problemen, want niets blijkt zo moeilijk in taal te betrappen als een - authentieke - ervaring. Schrijven doe je vanuit een gemis, lijkt Otten te willen zeggen, met als enige hoop dat het ontbrekende bij de lezer zal verschijnen - als diens ervaring.

In het schrijven zelf daarentegen is de ervaring afwezig. Het beeld dat Otten ervoor heeft gevonden is dat van de `letterpiloot', die met zijn vliegtuig een woord schrijft in de lucht, zonder het zelf te kunnen zien. `Wat ik maak maak ik niet mee', lezen we in het korte titelverhaal. En in een andere tekst (`Kroniek van mijn ribben') blijkt het onmogelijk tegelijkertijd pijn te voelen en erover te denken: `Zoals ik in mijn gewone leven over datgene wat me in beslag neemt alleen kan schrijven als ik mij ervan onthoud'.

Schrijven is voor Otten zoiets als een inhaal oefening. Een vaak moeizame poging om het eigen leven althans enigszins in de greep te krijgen. Moeizaam is die poging vooral doordat de herinnering zo slecht in staat is de voorbije ervaringen vast te houden. Anders dan Proust slaagt Otten er niet in zijn `verloren tijd' terug te vinden. Het verstrijken van de tijd is voor hem iets onherroepelijks en aan de metafysische uitweg (die een tijdloze werkelijkheid zou ontsluiten) wenst hij niet toe te geven.

Verhelderend is wat dit laatste betreft het essay over Mulisch (`De zoon als vader van de vader') in deze bundel. Mulisch, schrijft Otten, denkt `vanuit de conclusie' en daardoor `lijkt het alsof er in zijn universum niet zoiets als een ervaring bestaat'. Wat Mulisch ontkent is het `onbegrip', dat voor Otten met de jaren almaar groter is geworden. Mulisch' totale begrip `betovert' hem weliswaar, maar alleen om vervolgens de `sceptis' bij hem wakker te roepen.

Tegenover Mulisch' deductieve of metafysische houding (die in *De compositie van de wereld* daadwerkelijk tot een `systeem' heeft geleid) kiest Otten voor een inductieve of essayistische houding: zijn vertrekpunt is de concrete ervaring, ook al laat deze zich nooit volledig achterhalen. Om de schijn van de objectiviteit te vermijden lijkt Otten zichzelf zo te veroordelen tot alleen maar subjectiviteit. Hem staat nu eenmaal niets anders ter beschikking dan zijn eigen gedachten, gevoelens, herinneringen.

In veel van de stukken in *De letterpiloot* treedt Otten inderdaad niet buiten de cirkel van zijn eigen subjectiviteit. Bijvoorbeeld daar waar hij, even sensibel als intelligent, schrijft over zijn vaderschap en zijn relatie tot zijn eigen vader of over zijn `pornografische zucht'. Ook in de essays over herlezen boeken is de subjectieve inzet evident; van de auteurs uit zijn `wonderrijtje' (Van Schendel, Dermoût, Alberts en Koolhaas) zegt hij bijvoorbeeld dat zij `je tijdsbesef verstoren en dus intensiveren'. Otten schrijft niet objectiverend over hun boeken, hij laat zien wat hij tijdens zijn

lectuur heeft ondervonden.

Het citaat geeft het al aan: in deze boeken draait het allereerst om tijd en eindigheid. Of zoals het in een met kennelijke instemming geciteerde uitspraak van Schnitzler heet: 'Er bestaat slechts één ware belevenis - dat is het ouder worden. Al de rest is avontuur'. In dezelfde trant definieert Otten elders de ervaring als 'uiteindelijk de ondervinding van niets, nergens, dood'. Aan de eindigheid valt niet te ontkomen, maar we beschikken wel over een wapen waarmee die eindigheid en haar nihilistische consequenties kunnen worden bezworen: de verbeelding.

In een wereld zonder metafysica, zonder (zoals Otten het ergens noemt) 'grote zingevende structuren' biedt de verbeelding verweer tegen 'postmoderne onverschilligheid of sceptische gelijkmatigheid'. En, ben ik geneigd aan te vullen: tegen solipsistische insluiting door de eigen subjectiviteit. In een van de lezingen die Otten in Groningen als gastschrijver heeft gehouden, gewijd aan Wallace Stevens, wordt de verbeelding (in de gedaante van Stevens' befaamde 'blauwe gitaar') immers opgevoerd als de faculteit die de werkelijkheid verandert 'zoals zij is'.

Dat is natuurlijk een hoogst paradoxale formulering, waarmee Otten (in het voetspoor van Stevens) probeert te ontkomen aan het absolutisme van zowel objectieve werkelijkheid als subjectief bewustzijn. In een andere Groningse lezing, over Van Schendels roman *Het fregatschip Johanna Maria*, staat: 'De twee kennen we alleen dankzij elkaar, we kennen ze alleen terwijl er tussen hen iets heen en weer beweegt. Een woord, een denkbeeld, een maaksel'. Het is de verbeelding die de werkelijkheid erfahrbaar maakt, niet zoals zij is maar zoals zij - onophoudelijk - door de verbeelding wordt veranderd.

Ervaring en verbeelding zijn voor Otten niet los van elkaar te zien. Dat geeft aan de literatuur, of meer in het bijzonder: aan de poëzie, een heel bijzondere plaats in het bestaan. Zonder verbeelding geen ervaring, en dus ook geen verliefdheid, geen erotiek, geen begeerte. Wat bij Otten nagenoeg hetzelfde is als: geen leven. Zoals Descartes kon zeggen: ik denk dus ik ben, zo zou hij kunnen zeggen: ik verbeeld dus ik ben. Maar in tegenstelling tot het cartesiaanse denken, dient Ottens verbeelding niet tot fundament voor twijfelloze zekerheden, laat staan voor een systematische reconstructie van de werkelijkheid à la Mulisch. Als onverbeterlijk essayist moet hij telkens opnieuw beginnen, in een voortdurende en ten slotte falende poging de tijd bij te blijven.

Wat Otten in deze bundel, via allerlei vaak zeer aantrekkelijke en steeds zeer persoonlijke omwegen, onder woorden brengt is daarom niet zozeer een waarheid als wel een poëtica die tegelijkertijd een manier van leven wil zijn. Zijn boek is een veelzijdige hommage aan de verbeelding, aan de poëzie; een hommage die niet tot *l'art pour l'art* verstart maar die juist de creatieve flexibiliteit benadrukt, onontbeerlijk in een wereld waarin de tijd meedogenloos verstrijkt en alle ervaringen eenmalig blijven.

(de *Volkskrant*, 8-4-1994)